

Засєкіна С. А.,

Національний університет "Острозька академія", м. Остроз

РЕЛІГІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу ролі та місця релігійної толерантності у процесах демократизації українського суспільства. У статті розглянуто визначення поняття "толєрантність", дано визначення поняття "релігійна толєрантність" та проаналізовано фактор релігійної толєрантності у процесах демократизації в Україні.

Ключові слова: толєрантність, релігійна толєрантність, демократизація, нація, терпимість.

Стаття посвячена аналізу ролі и места религиозной толєрантности в процессах демократизации украинского общества. В статье рассмотрено определение понятия "толєрантность", дано определение понятия "религиозная толєрантность" и проанализировано фактор религиозной толєрантности в процессах демократизации в Украине.

Ключевые слова: толєрантность, религиозная толєрантность, демократизация, нация, терпимость.

The article is concerned with the analysis of the role and place of religious tolerance in the process of democratization of Ukrainian society. The article deals with the definition of the notion "tolerance", it presents the definition of the notion "religious tolerance" and the analysis of the religious tolerance factor in the process of democratization in Ukraine.

Key words: tolerance, religious tolerance, democratization, nation, toleration.

У сучасних умовах становлення і розвитку демократії в Україні безпосередньо пов'язаний із процесами міжконфесійного та релігійного примирення. В поліконфесійних державах, до яких належить і Україна, надзвичайно важливе місце відводиться питанням релігійної терпимості, толєрації стосунків між різними релігійними конфесіями та гармонізацією відносин міжконфесійного характеру, які виступають ключовим елементом соціального консенсусу та підґрунтям для становлення і розвитку демократичних цінностей та принципів. Водночас несприятлива релігійна ситуація, створена, насамперед, розколом православного середовища, неспроможність церков і релігійних організацій заповнити лакуни в українському духовному просторі, взаємна каталізація міжцерковних і політичних протиріч, проєкція міжцерковних та міжконфесійних протиріч на етнокультурні відмінності між регіонами країни є одними з найбільш серйозних проблем на шляху розвитку української політичної на-

ції у напрямку демократії. Тому науковий і прикладний інтерес становить проблема розробки і використання методології дослідження релігійної толерантності та її ролі у процесах демократизації в Україні.

Відповідно до проблеми, об'єктом нашого дослідження є суспільні відносини, що складають, характеризують та реалізують процес демократизації суспільства. Предмет дослідження – релігійна толерантність як один із чинників розвитку демократії в Україні. **Мета** роботи: визначення місця релігійної толерантності у формуванні політики мультикультуралізму та демократизації сучасного українського суспільства. Визначена мета дослідження зумовила постановку й розв'язання таких завдань:

- проаналізувати існуючі визначення поняття “толерантність”;
- визначити поняття релігійної толерантності;
- висвітлити роль релігійної толерантності у процесі демократизації сучасного українського суспільства.

Толерантність як багатогранне явище є предметом ґрунтовних досліджень багатьох учених у різних наукових дискурсах і площинах. Праці сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників містять глибокий, всебічний аналіз явища “толерантності”. Так, зокрема, визначенню толерантності як філософсько–світоглядного феномену присвячено роботи О. Довгополової, С. Дементьєвої, Ю. Іщенко, В. Лекторського, М. Мчедлова, Е. Соловійова, Н. Федотової та ін., зіставленню толерантності й релігійного терпіння – М. Бабія, В. Бондаренка, Л. Владиченка, В. Гараджі, В. Єленського, А. Колодного, В. Пісоцького, Л. Филипович та ін.; толерантність у контексті плюралізму й діалогу культур глобалізованого світу та етики відповідальності вивчали М. Бахтін, М. Бубер, Е. Левінас, Ю. Лотман, П. Ріккер, В. Соловійов, М. Фріцханд, М. Хомяков, А. Швейцер та інші.

Толерантність – поняття, яке на сучасному етапі розвитку людства повинно визначати всю багатоманітність відносин на державному, регіональному і міжнародному рівнях. Майкл Уолцер вважає, що умовою і водночас необхідною складовою толерантності є мирне співіснування людей з різною історією, культурою та ідентичністю [5]. Толерантність, за В. Мухтером, є визнання за людиною права на власну думку, права на обнародування та доведення її правомірності; терпиме, спокійне ставлення людини до суджень інших; тобто толерантність заявляє про себе як принцип, що стверджує право кожного на світоглядні переконання будь-якого змісту [3, с. 63]. Російська дослідниця толерантності Н. Н. Федотова зазначає: “Толерантність – це визнання легітимності законних інтересів іншого, які не розходяться з мораллю, а також відкритість у відношенні до його досвіду, готовність до діалогу та до розширення власного досвіду” [6, с. 31].

Як бачимо, жодне визначення поняття “толерантність” не є супереч-

ливим до інших. Проаналізувавши еволюцію феномену толерантності, варто зазначити, що в усіх перетинах її розуміння від античного (космоцентричного) до сучасного (переважно неоліберального) толерантність тлумачиться як певний загальний світогляд, позиція суспільства або тієї чи іншої спільноти (нації, етносу, конфесії, релігії, церкви) тощо. Таким чином, толерантність – це соціальна цінність і принцип соціальних відносин, що передбачає сприйняття та розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовиявлення людської особистості, основу яких складають визнання, проголошення, гарантування та дотримання прав людини.

В середовищі науковців на сьогодні не існує єдиного підходу до розуміння поняття релігійна толерантність. Традиційно для наукового розуміння понять можна вирізняти широке та вузьке трактування цього терміну. Широке трактування релігійної толерантності передбачає, що сутність цього поняття полягає у сприйнятті всіх релігійних вірувань як таких, що є однаково правильними. Натомість вузькі трактування тлумачать релігійну толерантність як можливість дотримуватись релігійних (духовних) вірування без будь-яких утисків або дискримінацій, фактично виокремлюючи релігійну толерантність як частину загального поняття толерантності у сфері релігійних відносин. На нашу думку, такий підхід має як свої плюси, так і можливі негативи, проте за умови відсутності більшою мірою опералізованих визначень, ми пропонуємо послуговуватись вузьким трактуванням у визначенні категорії релігійної толерантності. Таким чином, розглядаючи релігійну толерантність в Україні, у нашому дослідженні під цим поняттям ми розумітимемо соціальні принципи взаємодії, які передбачають можливість дотримання релігійних вірувань без будь-яких утисків або дискримінацій.

Поліконфесійність, що притаманна Україні природно генерує актуальність проблеми релігійної толерантності та її місця у процесі соціальної взаємодії громадян у межах державних інститутів. Розвинена релігійна мережа сприяє більшій долученості населення до діяльності громад, їхньої конфесійної активності, істотно впливає на політичні орієнтації, громадянську активність віруючих, участь у процесах державо– та націотворення.

За даними Інституту соціології НАН, більшість релігійних організацій України (61%) належать до чотирьох церков: Української православної церкви Московського патріархату, Української православної церкви Київського патріархату, Української автокефальної православної церкви та Української греко-католицької (уніатської) церкви. 3-поміж них домінує УПЦ (МП), на яку припадає 34% всієї релігійної мережі країни [2].

Багаторічний моніторинг Інституту соціології НАН України свідчить: церковні релігійні організації мають найвищу довіру населення. А це істотно впливає на поведінку громадян і процес їх взаємодії в рамках

соціальних та політичних інститутів. За даними опитування Інституту соціології НАН про свою цілковиту довіру до церкви заявив майже кожен п'ятий (18% респондентів), що значно перевищує рівень довіри до інших інститутів суспільства, і говорить про те, що церква та релігійні організації мають значно вищу суспільну репутацію та авторитет. Деякі результати соціологічних досліджень заслуговують на пильну увагу й реагування як світської влади, так і релігійних центрів. Так, довіра до церков і духовенства змінюється залежно від політичної та соціально-економічної ситуації в Україні. З 1996 по 2009 рік її рівень зріс із 35 до 67,5%, а недовіри – зменшився з 31,7 до 19,7%. Водночас втрачають довіру центральні й місцеві органи представницької, виконавчої та судової влади [4, с. 27].

Цікаві також оцінки представниками різних конфесій актуальних суспільних проблем, усвідомлення шляхів їх розв'язання, ставлення до іновірців і невірючих, бажання й готовності боротися за свої громадянські інтереси та права тощо. Громадяни різних конфесій по-різному (позитивно чи негативно) реагують на стан і перспективи державної політики. За даними Інституту соціології НАН України, до вступу в Євросоюз позитивно ставляться 43,1% респондентів, зокрема 42,1% православних і 75,4% греко-католиків. Серед перших цей показник вищий у прихильників УПЦ КП (59,7%) і найнижчий – серед православних старообрядців (10%) [2].

У питанні релігійної толерантності опитування громадян України засвідчило високий рівень релігійної терпимості. Адже переважна більшість опитаних (75% респондентів) обстоюють думку, що люди мають поважати будь-які релігії. Свою незгоду з такою думкою заявили лише 7% респондентів. Зростання рівня толерантності виразніше у світських, побутових питаннях (шлюбні, родинні, міжособистісні стосунки). Охоплює вона й політичну сферу. Більшість громадян готові підтримувати на виборах кандидата до органів влади незалежно від його релігійної належності (окрім представників екстремістських угруповань)[4, с. 54].

Як засвідчують матеріали Інституту соціології, віруючі й невірючі терпимо ставляться до влади. Низька ймовірність масових виступів населення проти падіння рівня життя, на захист своїх прав (лише 26% вважає їх можливими), а готовність взяти в них участь, до того ж у мирних формах, виявляє лише третина респондентів. Індекс “дестабілізаційності протестного потенціалу” в 2006 році, наприклад, становив 3,7 бала (критичним вважають 4,4 бала) [2].

Релігійна толерантність, детермінуючи життєдіяльність нації та держави, виконує цілий ряд дуже важливих функцій, зокрема : забезпечує впевненість у собі та широкий світогляд; надає право вибору; продукує почуття єдності у різноманітті, громадянську позицію; стимулює плюра-

лізм думок, нові ідеї; гарантує міжконфесійну злагоду, дотримання прав людини та національних меншин, гарантуючи принципи демократичного урядування та співжиття представників різних релігійних та етнопонаціональних груп.

Виходячи з цього твердження, утворення єдиної української політичної нації на основі релігійної толерантності гарантує державі етнопонаціональну злагоду – основну передумову процесу державотворення. Таким чином релігійна толерантність як необхідна передумова покращення загальносуспільного, особистісного діалогу та міжконфесійної взаємодії робить можливим досягнення суспільного консенсусу у поліконфесійному суспільстві, а також виступає рушійною силою міжконфесійної інтеграції, яка лежить в основі формування демократичного суспільства. Демократична держава спроможна звести до мінімуму міжконфесійні протиріччя [1]. Тому релігійна толерантність лежить в основі побудови демократичної Української держави. Значення релігійної толерантності полягає не лише в міжконфесійному об'єднанні поліконфесійного українського суспільства, а й в утвердженні демократичних цінностей та принципів, які забезпечать всебічний розвиток та рівноправність усіх громадян.

Сучасний взаємопов'язаний цілісний світ, у якому загострилися соціальні суперечності, що набули характеру глобальних, імперативно вимагає формування такого типу толерантності, який би подолав конфронтацію цивілізації за умови відмови від егоцентризму, шляхом компромісів і ненасильства. Саме релігійна толерантність уможливує кардинальне переосмислення істин відповідно до загальнолюдських цінностей, визначає орієнтири розв'язання глобальних та регіональних проблем, значна частина яких знаходиться у площині “людина-держава-людина”, вказує варіанти розвитку свободи і гідності людини та інтегрує людей у міжкультурний простір.

Щоб запобігти конфліктам у суспільстві, основою якого є розмаїття, слід на чільне місце в політиці поставити впровадження толерантності. Розвиток мультикультуралізму неможливий без толерантних відносин між суб'єктами як на рівні регіону, так і між регіонами. Релігійна толерантність на макрорівні – це основоположний принцип мирного співіснування та демократичного розвитку в полікультурному суспільстві, яке вирізняється етнічним, мовним, релігійним, ідеологічним (у тому числі політичним), соціально-економічним плюралізмом. Релігійна толерантність містить у собі риси, які підносять дієвість громадян і сприяють мирному вирішенню конфліктів: почуття єдності в різноманітті, пошук компромісів, громадянський настрій, патріотизм, поважне ставлення до інших людей, готовність вислуховувати думку інших, повага до прав інших осіб, особиста відповідальність (перед родиною, членами громади,

державою), самодисципліна (добровільне виконання законів і правил), широкий світогляд, критичний настрій. Саме такі цінності мають лежати в основі демократичного розвитку Української держави, який можливий лише в умовах виховання та утвердження релігійної толерантності у суспільстві.

Література:

1. Зорько В. Етнічна та релігійна толерантність в українському суспільстві: соціологічний вимір http://www.niss.gov.ua/book/StrPryor/St_pr5/11_Zorko.pdf.
2. Мигович І. Релігійність в Україні та світі: соціологічний вимір, спроба прогнозу <http://www.viche.info/journal/1856>.
3. Мухтерем В. Міжетнічна толерантність як феномен поліетнічного українського суспільства // Віче. – 2005. – № 4 (156). – С. 62-66.
4. Парашевін М. Релігія та релігійність в Україні / За ред. С. Макеєва. – К.: Інститут політики, Інститут соціології НАН, 2009. – 68 с.
5. Сіман О. Феномен толерантності: генезис, еволюція, спроби концептуалізації http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_24/Gileya24/F10.pdf.
6. Федотова Н. Толерантность как мировоззренческая и инструментальная ценность // Философские науки. – 2004. – № 4. – С. 24-38.